

თვალსაზრისი

ეთერ ინწკირველი

ბიბლიური მხატვრული სახის ნარატიული განვითარების საკითხი ფოლკლორში

*„ძველ აღთქმაში დაფარულია ახალი აღთქმა,
ახალ აღთქმაში გაცხადებულია ძველი.“*

ნეტარი ავგუსტინე

პავლე მოციქული კოლასელთა მიმართ ეპისტოლეში იესო ქრისტეს ნათლისღებასთან კავშირში ახსენებს ადამიანთა წინააღმდეგ მიმართულ ხელწერილს (χειρόγραφοι), რომელიც იესო ქრისტემ მდინარის (იგულისხმება იორდანე) შუაგულიდან ამოიღო და ჯვარს მიაღურსმა: “და აღკოცა ჩუენთვის **კელით წერილი** ბრძანებით, რომელი იყო ანტაკრად ჩუენდა, და იგი აღიღო შორის და შეჰმსჭუალა ჯუარსა” / „სწავლით წარხოცა ჩვენგამო შეთხზული და ჩვენ წინააღმდეგ მიმართული **ხელწერილი**; შუაგულიდან აიღო და ჯვარს მიაღურსმა იგი“. პავლეს წერილის წაკითხვისთანავე ცხადი ხდება, რომ ხელწერილში, რომელიც იესო ქრისტემ ჯვარს მიაღურსმა, ადამის ცოდვით დაცემის ეპიზოდი აღინიშნება. იგულისხმება, რომ ცოდვით დაცემით ადამი ხელწერილს დებს ეშმაკთან. სწორედ ასე განმარტავს ეფრემ მცირე ხსენებულ მუხლს: „წყალი იგი ნათლისღებისა და აღგვიხოცს ყოველსავე ხელითწერილსა ცოდვათასა, ჩუენ ზედა დაწერილსა ეშმაკისა მიერ, რომელსა-იგი ყოველივე მცნებისა გარდასლვად ხელითწერილად ხელთა უპყრის. ესე უკუე ხელითწერილი ჩუენისა თანამდებობისა და მოსტაცა რა და მტერსა, არლარა ჩუენ მოგუცა, არცა თვით დაჰმარხა კუალად მოხსენებად იგი, არამედ მხიარულებით განხეთქა სახიერმან უფალმან, რაჟამს თვით იტანჯა ჩუენ წილ ჯუარსა ზედა“ (სამოციქულო 2006:666).

ხელწერილის განპობა სასულიერო ლიტერატურაში

ბუნებრივია, სასულიერო ლიტერატურაში საკითხიც კი არ დგება ამ ხელწერილის ფიზიკური არსებობის აუცილებლობის შესახებ. ისედაც გასაგებია, რომ მისი ფიზიკური არსებობა მორწმუნეს არ სჭირდება და პავლე მოციქული ერთგვარ მეტაფორულ სახეს ქმნის, როდესაც „ჩვენ წინააღმდეგ მიმართული ხელწერილით“ ადამის ცოდვით დაცემის ეპიზოდს აღნიშნავს, მით უმეტეს, რომ გარდა ამ ეპიზოდისა, ბიბლიაში სხვაგან არსად არ გვხვდება ხელწერილის ხსენება არც კონკრეტული და არც აბსტრაქტული სახით. იოანე ოქროპირთანაც ხელწერილი არ მოიაზრება ფიზიკური სახით. თუმცა, პავლე მოციქულის მეტაფორა ქრისტიანობაშივე განივრცო და „ხელწერილი“ მოგვიანებით გვხვდება სხვადასხვა ლოცვაში, სადაც მისი პავლესეული კონტექსტი (ჯვარს მილურსმვა) შეცვლილია ხელწერილის განხეთქით, განპობით.

რადგანაც შუა საუკუნეებში ქრისტიანული რელიგიის გავრცელების ერთ-ერთ უმთავრეს წყაროს ეკლესია წარმოადგენდა, გასაგებია ლიტურგიკის მნიშვნელობა და დანიშნულება მრევლის ქრისტიანული განათლების საქმეში. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი უნდა ეთამაშა მე-6 უამნის ბოლო ლოცვას, რომელიც, როგორც ცნობილია, სისტემატურად იკითხებოდა და დღემდე იკითხება უშუალოდ წირვის წინ. ჩვენი აზრით, მრევლს ხელწერილის განხეთქის შესახებ ყველაზე ხშირად სწორედ მე-6 უამნის ლოცვიდან უნდა გაეგონა, რომელშიც ხელწერილის განხეთქა მამა ღმერთს მიეწერება.¹

ხელწერილის განპობა არაერთგზის გვხვდება X საუკუნის ჰიმნოგრაფიაში, კერძოდ, მიქაელ მოდრეკილის საშობაო და სააღდგომო საგალობლებში.² ადამის ხელწერილის თემა განსაკუთრებულ მნიშვნე-

1 „ღმერთო და უფალო ძალთაო და ყოვლის დაბადებულისა შემოქმედო, რომელმან სიტკობებითა მიუწომელისა მოწყალებისა შენისათა მხოლოდშობილი ძეგ შენი და უფალი ჩვენი იესუ ქრისტე გარდამოავლინე ცხოვრებისათვის ჩვენისა და პატიოსნითა ჯვართა მისითა ხელით წერილი ცოდვათა ჩვენთაი განეთქე და შემუსრენ მის მიერ ხელმწიფებანი ბნელისანი, შენ, მეუფეო კაცთმოყვარეო, შეიწირე ჩვენ ცოდვილთა სამადლობელი ესე და სავედრებელი ჭრტინგა და მიხსნენ ჩვენ ყოვლისაგან ცთომილებისა და საცთურიანისა ბნელისა და ყოველთა ბოროტისყოფად მეძიებელთა ჩვენთა...“ (უამნი 1899:117).

2 „მონათა თანა აღიწერე მეუფე, რაჟამს ინებე განხეთქად კელით წერილი პირველთა მათ ცოდუათა ჩუნთაი და ინებე აღწერად ჩუნი წიგნსა ცხოველთასა, რაჟამს იგი ქალწულმან გიტვრთა სახიერ, მტვრთველი ყოველთაი მოწყალე, მოკუდავნი კორცნი შეიმოსენ შენ, დამარღუეველად ტაძარსა კერპათასა, კნინსა ქუაბსა ბეთლემს შინა ჯერ-იჩინე შობად, ზეცისა წესთა დაუკვირდა და შიშით გადიდებდეს (შობა 2014:73); „შენ, რომელმან ძელითა მით ჯუარისათა სიკუდილი დაჰქსენ და ადამის კელით-წერილი ლახურითა მით განხეთქე, გიდალადებთ ჩუენ: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო, საუკუნითგან უკუნისამდე!“ (აღდგომა:505).

ნელობას იძენს უძველესი იადგარის სააღდგომო საგალობლებში³, სადაც კვლავ ჩნდება პავლე მოციქულისეული ჯვარს შემსჭვალვის მოტივი: „ლალადებასა შენდა შეესწირავთ, უფალო, რომელი განზრახვით ჯუარსა დაემშჭუალე, სიკუდილისა საკრველნი, ვითარცა ღმერთ ხარ, **განხეთქენ და კელით-წერილი ჩუენთვს ჯუარსა შემშჭუალე**, დიდებად შენდა, ღმერთო“ (აღდგომა 2015:12).

განპობილი ხელწერილი იკონოგრაფიაში

საეკლესიო რიტუალებთან ერთად მრევლის განათლების საკითხში არანაკლებ როლს ასრულებდა საეკლესიო მხატვრობა, რომელიც ამა თუ იმ ბიბლიური სიუჟეტის უკეთ აღქმას ემსახურებოდა. ცნობილია, რომ „კანონიკური ხატწერის ყოველ იკონოგრაფიულ სიუჟეტს“ თავისი განსაზღვრული დოგმატიკა აქვს, რადგან თითოეულ მათგანს „სანდო, ავტორიტეტული მოწმე ჰყავს (მხარებლები, მოციქულები, წინასწარმეტყველნი ან წმინდანნი), რომლებმაც რეალური, ხორციელი თვალთ თუ სულიწმინდისმიერი გამოცხადებით იხილეს ის, რასაც შემდგომ სხვა ადამიანები ოსტატის (ხატმწერის) მიერ შესრულებული გამოსახულების საშუალებით ხედავენ“ (ინწკირველი 2015:206). აღდგომის იკონოგრაფიის კანონიკა არ ითვალისწინებს ხელწერილის განპობის სქემას; მიუხედავად ამისა, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ორი ქართული მინიატურა ჯოჯოხეთის წარმოტყვევნის სცენას სწორედ განპობილი გრაგნილით წარმოგვიდგენს: ერთი 1639 წლით დათარიღებულ ოთხთავშია დართული (იხ. სურ.1), ხოლო მეორე – XVIII საუკუნის „ჟამნში“ (იხ. სურ.2).

ხელწერილის განხეთქა ქრისტიანულ საგალობლებში მიეწერება არა მხოლოდ მამა ღმერთს და იესო ქრისტეს, არამედ ღვთისმშობელსაც, რომელიც აღხოცავს ევას სიურჩის ცოდვას: „პირველი პატიჟი, გლოვად და მწუხარებად ევადსი, უბიწომან სძალმან ღმრთის-მშობელმან მარიამ მეცვალა სიხარულად საუკუნოდ და ცრემლთა ნაკადულითა **აღკოცა კელითწერილი ურჩებისა ბრალთა**, რაჟამს იგი მწუხარებით ეგლოვდა ძესა თვსსა, ჯუარს-ცუმულსა, რომელმან ივნო და მოკუდა კორცითა, ხოლო ღმრთეებისა კელმწიფებითა აღდგა მკუდრეთით; გიხაროდენ, ადამ და ევა, ნაშობითურთ და მათ თანა შენცა იშუებდი, ღმრთის-მშობელო“ (აღდგომა 2015:296).

3 „საცთური ხისა ცნობადისა, პატიჟი პირველ განსაზღვრებული ურჩებითა ღმრთისადათა, წყევად იგი დაწერილი ანდამატისა ფიცართა, ქრისტემან მეცვალა კურთხევად სახიერებით და მაცთური სირცხვილეულ-იქმნა, რაჟამს ცთუნებული იგი, ადამი, აღივსო საწადელითა მით, რამეთუ კაცებად შეეყო ღმრთეებასა, ღმრთეებად რად შეეზავა კაცებასა და სულნი მიცვალებულნი დააწესნა ედემისა უნრწნელსა განსუენებასა“ (მოღრეკილი 1978:357).

ხელწერილის განპობა და აკათისტო

ხელწერილის განპობა გვხვდება აგრეთვე ღვთისმშობლის დაუჯდომელის მე-12 კონდაკში: „მადლისმიცემისა მნებები, შეცოდებათა პირველთა ყოველთა კაცთა ვალისა დამხსნელი მოვიდა თავისა მიერ თვისისა მადლისა მისისა განშორებულთა მომართ და განხეთქა რა ხელითწერილი, ესმის ყოველთა მიერ ესრეთ, ალილუია“.

ღვთისმშობლის დაუჯდომელის მე-12 კონდაკის კანონიკურ იკონოგრაფიაში ხელწერილი ჩვეულებრივი გრაგნილის სახით არის მოცემული, თუმცა გრაგნილის განპობის იკონოგრაფიული სქემა – მაცხოვრის ფიგურა განპობილი თეთრი გრაგნილით ხელში, რაც ქრისტიანულ ხელოვნებათმცოდნეობაში დოგმატურ დარღვევად ითვლება, გვხვდება ორ ქართულ ხელნაწერზე: ამილახვრის დაკვეთით გაკეთებულ ღვთისმშობლის დაუჯდომელზე (H 98) და მე-17-18 საუკუნეების ორბელიანისეული ხელნაწერის მინიატურაზე (A 907). როგორც ჩანს, მინიატურათა ავტორებს ხელწერილის განხეთქა პირდაპირი მნიშვნელობით აქვთ გაგებული და შესაბამისად დასურათხატებულიც (გიორგობიანი 2003:249).

ღვთისმშობლის დაუჯდომელის გრაგნილის განპობის იკონოგრაფიული სქემა გვხვდება შუა საუკუნეების რუსულ ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში, კერძოდ, დიდი რუსი ხატმწერი დიონისი (მე-15 ს. მეორე ნახევარი) ღვთისმშობლის დაუჯდომელის ხსენებული მუხლის დასურათებისას იესო ქრისტეს გამოსახავს განპობილი გრაგნილით ხელში, რომლის მეორე ბოლო სატანას უპყრია⁴.

როგორც ჩანს, ხსენებული ფერმწერები დაუჯდომელის დასურათებისას მაქსიმალურად ცდილობდნენ ტექსტის სრულად გადმოცემას და ქრისტეს განპობილი გრაგნილით გამოსახავდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ არავითარი ნარატივი ხსენებულ ხელწერილს კანონიკურ ლიტერატურაში არ უკავშირდება, განსხვავებით აპოკრიფული ლიტერატურისა და ხალხური სიტყვიერებისგან. ფერწერაში სიუჟეტის არაკანონიკურად გადაწყვეტას, შესაძლოა, იმანაც შეუწყო ხელი, რომ დაუჯდომლის ეს მუხლი აპოკრიფულ გადმოცემებს უკავშირდება: საუბარია შუა საუკუნეებში რუსეთში და, ზოგადად, სლავურ სამყაროში გავრცელებულ აპოკრიფულ სიუჟეტზე, რომელშიც, ჩვენი აზრით, განივრცო ბიბლიური მეტაფორიკა, გადავიდა თხრობით ფორმაში, ანუ ნარატიულად განვითარდა. კერძოდ, პავლე მოციქულის ერთგვარ მე-

4 სწორედ განპობილი გრაგნილით არის წარმოდგენილი ღვთისმშობლის დაუჯდომელის მე-12 კონდაკი დიონისის მიერ 1502 წელს მოხატული თერაპონტის (Ферапонт) სამონასტრო კომპლექსის ღვთისმშობლის ეკლესიის კედლის მხატვრობაზე, რომელიც მთლიანად აკათისტოს მოტივებით არის მოხატული (იხ. სურ. 3).

ტაფორული დატვირთვის მქონე „ხელწერილს“ აპოკრიფულ თხრობაში ადამის მიერ ეშმაკთან „ხელწერილის“ დადება დაუკავშირდა, რაც ასევე ნარატიული ფორმით გვხვდება ფოლკლორში.

ხელწერილის დადება აპოკრიფებში

ხსენებული აპოკრიფის („ადამისა და ევას წიგნი“) მთავარი სიუჟეტური ხაზი ადამისა და ევას სამოთხიდან გამოდევნის შემდეგ ვითარდება: სატანა სარგებლობს ადამიანების გამოუცდელიობით და ცდილობს მათ შეცდენას, კერძოდ, გარკვეული სამსახურის სანაცვლოდ ის იღებს პირობას, რომლის თანახმად, ადამიანთა სულები სატანის მფლობელობაში გადადის. მოცემული აპოკრიფული ლეგენდა ძალზე გავრცელებულია რუსეთში და საერთოდ სლავურ სამყაროში, როგორც წერილობით (მე-15 საუკუნიდან), ისე ზეპირ ტრადიციაში; იმდენად გავრცელებულიც კი, რომ ზოგი მეცნიერი მოტივის რუსულ წარმოშობას ვარაუდობს (იქნებ ამიტომაც, გასაკვირი არ არის, როცა მე-15 საუკუნის რუს ფერმწერთან შევხვდებით), რადგან აპოკრიფის ბერძნულ და ლათინურ წერილობით ვერსიაში ადამის ხელწერილის მოტივს ვერ ვხვდებით. ვარაუდობენ, რომ სლავურ სამყაროში ის ბიზანტიიდან უნდა შესულიყო ბულგარეთის გავლით, მით უმეტეს, რომ ტექსტი, ბულგარიზმებთან ერთად, გარკვეულწილად ბოგომილური ერესის გავლენას განიცდის, რაც მიწის ეშმაკის საკუთრებაში ყოფნით გამოიხატება; ზოგადად აპოკრიფებში ხელწერილის დადება ორი ძირითადი მიზეზით ხდება: 1. საკვების მოპოვების გამო და 2. სინათლის დაბრუნების გამო; სლავურ სამყაროში გავრცელებული მიწის დამუშავების მოტივი საკვების მოპოვების რგოლში ერთიანდება: ადამს სურს მიწის დამუშავება და რადგან ეშმაკი დაარწმუნებს მას, რომ მიწა მისია და თუ დაამუშავებს, თვითონაც ეშმაკის საკუთრება უნდა გახდეს, ისინი დებენ ხელწერილს, რომლის თანახმად, მიწის დამუშავების სანაცვლოდ, ადამი თავისი შთამომავლობის სულებს ეშმაკს გადაულოცავს (ბელოვა 2008:243); საინტერესოა, რომ ეს უკანასკნელი მოტივი ქართულ ფოლკლორულ ჩანაწერებში საერთოდ არ მოიპოვება, განსხვავებით სინათლის დაბრუნების მოტივისგან, რაც ასევე გავრცელებულია ებრაულ ტრადიციაში (ოლონდ, ცხადია, იქ ქრისტე არ ფიგურირებს) და ასევე სომხურ წერილობით წყაროებშიც ადამი ხელწერილს სინათლეში გაყვანის გამო დებს. ეს მოტივი არ გვხვდება ტექსტის ბერძნულ წყაროში, სამაგიეროდ, გავრცელებულია ბერძნულ ფოლკლორულ ჩანაწერებში. ებრაული ვერსია ქრისტიანულისგან იმით განსხვავდება, რომ იქ არ

ხდება ქრისტეს მიერ ხელწერილის განადგურება, ანუ კაცობრიობის ხსნა ქრისტეს მიერ, ადამის ცოდვის გამოსყიდვა.

„ადამის ხელწერილი“ ქართულ ფოლკლორში

თვალის ერთი გადავლებითაც ადვილი შესამჩნევია, რომ ქართულ ტრადიციაში შემონახული „ადამის ხელწერილი“ წიგნურ-ფოლკლორულ გადმოცემათა კონტამინაციას წარმოადგენს, რომელიც ქართულ სინამდვილეში მხოლოდ ზეპირ ტრადიციაში ფიქსირდება. ფოლკლორში გადასვლისას მან თავისი სპეციფიკური ტრანსფორმაცია განიცადა. მაგალითად, ფოლკლორული ტენდენციით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ხალხურ ტრადიციაში პავლე მოციქულის მიერ მეტაფორული მნიშვნელობით გამოყენებული სიტყვა „ხელწერილის“ გამატერიალურება ხდება: იმის პარალელურად, რომ მხატვრული სახე ფოლკლორში ნარატიულად განვითარდა და თხრობით ფორმაში განივრცო, გახალხურებისას ამ აბსტრაქტულმა მხატვრულმა სახემ კონკრეტული, ხილვადი, ფიზიკური ფორმა მიიღო, რაც, ბუნებრივია, გახალხურდა და ვარიანტები შეიძინა:

რაჭულ მესტიურულ პოეზიაში მოხსენიებულია „მარმარილოს ქვის ნაჭერი ადამ და ევას მინაცემი“, რომელიც ქრისტეს ამოაქვს ზღვიდან, წაკითხვისთანავე მტვრად აქცევს და შემდეგ მიდის ჯოჯოხეთის დასანგრევად (პოეზია 1973:104). მართალია, ნარატივში ადამისა და ევას მიერ ხელწერილის დადება, ანუ მარმარილოს მიცემა არ გვხვდება, მაგრამ, ტექსტში ნახსენები მათი სახელები სწორედ ადამის ეშმაკთან ხელწერილზე მიანიშნებს.

მესხური პოეტური ვარიანტის თხრობაში ადამის ხელწერილი უშუალოდ სიუჟეტშია მოცემული წიგნის სახით და შედარებით უფრო ვრცელი ინფორმაციაა ხელწერილის, შეთანხმების შესახებ. აქ ვიგებთ, რომ ხელწერილის თანახმად, სასუფეველი ხუთი ათასი წლით დაიკეტა და ადამის შთამომავლობა ეშმაკების ყმებად იქცნენ. კერძოდ, ეშმაკმა:

„ამუშავა გველის ენა, ევამ ადამსა აწყინა!
რა წაუყენა წიგნები, ცოლი ქმარსა დაამტერა;
შეაძულა გამჩენ ღმერთსა, გააფუჭა, გაამტვერა.
ახლა ის შენ მითხარ, ძმაო, წიგნს ბოლოს რა მოაწერა...
ხუთი ათას წელიწადსა სასუფეველი დაკეტა,
გამრავლდა ურჯულოება, ჯოჯოხეთი დაახვედრა...“

ადამის ჩამომავალი ეშმაკებს ყმად დაევედრა“
(პოეზია 1973:105-106).

ამ ვარიანტში ნახსენებიც კი არ არის ცოდვით დაცემის ბიბლიური ამბავი. მთელი აქცენტი გადატანილია წიგნზე, რომელიც ევასა და ეშმაკს შორის გარკვეული გარიგების მხატვრული სახეა, რითიც მინიშნებულია ცოდვით დაცემის მთავარი აზრი: ხე ცნობადის ნაყოფის ქაბა თავის მხრივ თვითონ არის ადამიანსა და სატანას შორის მოლაპარაკების (თუნდაც შეცდენის გზით) მხატვრული სახე. ადამი უკავშირდება ეშმაკს წიგნით⁵, რომელიც მომაკვდინებელია და ჯოჯოხეთს განუშზაღვებს ადამის შთამომავლობას, თუმცა ხელწერილის დადების მოტივაცია პოეტურ ვარიანტებში არ ჩანს.

მარმარილოსა და წიგნს ჩვეულებრივი ქვა ცვლის 1990 წელს ჩაწერილ მესხურ პროზაულ ვარიანტში, სადაც აღწერილია უკვე თვითონ ხელწერილის დადების პროცესი და, ბუნებრივია, ის შეიცავს ხელწერილის დადების მოტივაციასაც: საკმაოდ ვრცელ ნარატივში ხელწერილი ეშმაკთან იდება სინათლეში გაყვანისთვის. პირველად ადამი იესოს ნაჩუქარ ბეჭედს თმობს, მეორედ – თავისი შთამომავლობის სულელებს: „სულ პირველად ერთი სხვა ღმერთი იყო. ამ ღმერთმა გააჩინა ადამ და ჰევა. მათ მისცა სამყოფელად ედემის ბაღი“. ჩანაწერის თანახმად, ცოდვით დაცემამდე სულ დღე იყო. ცოდვით დაცემის შემდეგ ჩნდება ღამე, რაც ძალიან შეაწუხებს ადამსა და ევას. მამლის ყვილზე მოდის მათი შემცდენი ეშმაკი (რომელმაც, ცხადია, იცის, რომ გათენება მოახლოებულია) და სთავაზობს სინათლეზე გაყვანას. სანაცვლოდ კი ეშმაკი იესოს ნაჩუქარ ბეჭედს მოსთხოვს. „ამ ლაპარაკში ინათლა და გაეხარდათ, რო სინათლეში გაგვიყვანაო“. როდესაც ისევ დაბნელებდა, კვლავ მოდის ეშმაკი დამწუხრებულ ადამსა და ევასთან და კვლავ სთავაზობს სინათლეში გაყვანას, ოღონდ ამჯერად მათი ჩამომავლობის სულელებს მოსთხოვს. ადამი და ევა დათანხმდნენ. „ეშმაკმა ქვაზე დაწერა, რო ამათი ჩამომავლების სულელები ნამდვილად მქონდეს მეო. ის ქვა წყალში გადაისვრილა. ის დღე გათენდა. ამით შეიქნა დღე და ღამე“. ეშმაკის მიერ გადასროლილი ქვა მდინარე იორდანეში მოხვდება⁶ და იმ დროს და-

5 „ადამის წიგნის“ ხსენება ასევე ხდება იესო ქრისტესთან მიმართებაში ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ იმერეთში ჩაწერილ ტექსტში – „ღვთისმშობლის სიზმარი“. როცა ღვთისმშობელი ქრისტეს აღდგომის ამბავს ყვება, ანგელოზი ამბობს: „დაესხენით ტირილსა: იესო ქრისტე აღდგა მკვდრეთით და მთელს სოფელს მოანიჭა სიცოცხლე და ნახა ადამის წიგნი“ (CMOMPIK 1898 №24, 58), რაც ქართულ ყოფაში მის გავრცელებასა და პოპულარობაზე მეტყველებს.

6 სიბნელიდან სინათლეში გაყვანის მოტივი ასევე გავრცელებულია რუსულ აპოკრიფულ ლიტერატურასა და, შესაბამისად, ფოლკლორშიც. საუბარია XV-XVI სს. ტექსტზე, რომელიც „ევას აღსარების“ სახელითაა ცნობილი. წიგნური ვერსია

ბადებული ბავშვის სული ეშმაკის იყო (მასფა, უშიფრო ჩანაწერი, 1990, ადიგენის რაიონი, სოფ. ბენარა).

ჩანაწერში ეშმაკსა და ადამიანს შორის გარიგების გაორმაგება ხდება, რაც წმინდად ფოლკლორული მოვლენაა. ადამიანი საკუთარი ნებით უთმობს თავისი ჩამომავლობის სულებს ეშმაკს, თუმცა პოეტური ვარიანტისგან განსხვავებით, ამ ნარატივში არ ჩანს ქრისტეს მიერ ადამიანთა სულების გამოსხნა ეშმაკის ტყვეობიდან.

ქართულ ფოლკლორში ადამის ხელწერილის უფრო გავრცელებული მოტივაცია ევას მშობიარობას უკავშირდება. უნდა ითქვას, რომ ჩვენ მიერ მოძიებულ სლავურ (როგორც რუსულ, ისე ბულგარულ) და ბერძნულ ტექსტებში მსგავსი მოტივაცია არსად შეგვხვდა, ამიტომ, შესაძლებელია მის ორიგინალურ ქართულ წარმოშობაზე საუბარი. ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ სენაკის რაიონში მღვდლისაგან ჩაწერილ ტექსტში სამშობიარო ტკივილისგან გასათავისუფლებლად თვითონ ევა დებს გარიგებას ეშმაკთან. პარადოქსი ისაა, რომ ტექსტის სათაურია „ადამის წერილი და ძელი ჭემმარიტის გაჩენა“; ხოლო გარიგებას ეშმაკთან ევა დებს, როდესაც ის მარტოა. ხელწერილის თანახმად, ეშმაკი ითხოვს, რომ „დაუბადებელი არ დაიბადოს და უსიკვდილო არ მოკვდეს; გარდა ამისა სული ყველა შენი შთამომავლობის მეკუთვნოდეს მე“ (თაყაიშვილი 1898:68). გამოდის, ეშმაკი ევასგან ქრისტეს დაუბადებლობას ითხოვს, რადგან წინასწარ იცის, რომ ეს გარდაუვალია. ხელწერილი დიდ ლოდზე იწერება ადამისა და ევას ნეკის სისხლით. ეშმაკი ქვას მდინარე იორდანეში აგდებს, იესოს ნათლობის დროს კი ქრისტეს მოუხდება ამ ქვაზე დადგომა, ის მარილად გადაიქცევა და თევზები ჭამენ. ადამისა და ევას პირობა კი ქრისტეს დაბადებით ირღვევა: „როცა ქრისტე დაიბადა, შეიქნა დარღვეული პირობა ადამი და ევასი, რომელიც იყო მიცემული ეშმაკისა“ (თაყაიშვილი 1898:68).

მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს, რომ ევას მშობიარობა აღწერილია აპოკრიფში „ცხორებაი ადამისი“; თუმცა, ხალხური ტექსტი არ იმეორებს აპოკრიფის ვერსიას: ევას მშობიარობის დროს ადამი ლოცულობს ევას გადარჩენისთვის და ერთ-ერთი ანგელოზი ევას ანუგეშებს: „ნეტარ ხარ შენ, ევა, ადამის გამორჩეულისა და მონისა ღმრთისა, რამეთუ დიდ არიან ლოცვანი მისნი წინაშე ღმრთისა და მის გამო გიხსნას შენ ღმერთმან“ (ყუბანეიშვილი 1946:6). ფოლკლორისგან გან-

ლაპარაკობს ადამის ხელწერილის შესახებ, რომელიც ეშმაკთან დადო, რათა მას სინათლე მიეცა (ტიხონრაჟოვი 1863: 299-300);

მოტივის ბულგარულ ფოლკლორულ ტრადიციაში საუბარია ეშმაკის მიერ ადამის ნეკის ბრჭყალით გაკაწვრასა და გარიგების ქვის იორდანეში გადაგდებაზე, რომელსაც ქრისტე ნათლობისას ამსხვრევს (ივანოვი 2007: 351-353).

სხვაგვებით, აპოკრიფში ადამი არანაირ ხელშეკრულებას სატანასთან არ დებს, პირიქით, ყოველივე ბოროტების სათავედ მას მიიჩნევს და გამუდმებით ცდილობს, მისგან თავი შორს დაიჭიროს. ამიტომ ხელწერილის დადება ევას სამშობიარო ტკივილებისგან გათავისუფლების მიზნით, შესაძლოა ფოლკლორულ ინოვაციად ჩავთვალოთ, ვიდრე მის რაიმე წერილობით წყაროს არ მივაგნებდეთ.

ევას სამშობიარო ტკივილებისგან დახსნის მოტივის უძველესი ჩანაწერი მოსე ჯანაშვილის მიერ არის გამოქვეყნებული. თქმულება სამყაროს შექმნით იწყება, მოთხრობილია გაამპარტავებული ანგელოზის ადამიანთან დაპირისპირებისა და შურის მიზეზები. ხელწერილი სამოთხიდან გამოდევნის შემდეგ იდება გაამპარტავებულ და ზეციდან გამოგდებულ ეშმაკს (ფიქსირდება მისი საკუთარი სახელი სამალი) და ადამს შორის, რასაც წინ უძღვის მთქმელის კომენტარი: „ადამს და ევას და მათს შთამომავლობას კიდევ ეშველებოდათ რამე, რომ მეორედაც არ განერისხებინათ ღმერთი“ და ადამი თანხმდება, ევას ტკივილის გაყურების სანაცვლოდ, თავისი შთამომავლობა ეშმაკს გადასცეს, სანამ „უბადებელი“ არ დაიბადება. ქრისტეს მოსვლით კი ეშმაკის ბატონობა ირღვევა (ჯანაშვილი 1893:144-145). მოცემულ ტექსტში ჩანს ადამის ხელწერილის მთავარი ფუნქცია – კავშირი ძველსა და ახალ აღთქმას შორის.

რაჭულ პროზაულ ვარიანტში ხელწერილის ობიექტად მოცემულია კეცი. ცოდვით დაცემის და სამოთხიდან განდევნის შემდეგ, როცა ევას სამშობიარო ტკივილები დაეწყო, შეწუხებულ ადამთან, რომელსაც თავის მოკვლა აქვს გადაწყვეტილი, მიდის ეშმაკი და ევას მორჩენას სთავაზობს გარკვეული საფასურის სანაცვლოდ: „რაც გინდა, მოხოვეო, – უთხრა ადამმა. ეშმაკმა მოიტანა კეცი და დაწერა: სანამ უკვდავი არ იშობოსო, მანამდენაო შენი სული ჩემი იყოსაო. მან მერე დაწერა ამ კეცზე და პირობა ზღვაში ჩააგდო“ (თსუფა: 25801). პირობის თანახმად, მართალ-მტყუანი ყველა ჯოჯოხეთში ხვდებოდა. თხრობა გრძელდება ბიბლიური სიუჟეტებით – მოსეს ამბავი, ღვთისმშობლის ამბავი, იესო ქრისტეს დაბადება, ცხოვრება, სასწაულები, ჯვარცმა და აღდგომა: „იესო ქრისტე ჩევიდა ჯოჯოხეთში და იქითგან ყველა სამოთხეში გადმოიყვანა.“ რაჭულ ჩანაწერში ვერ ვხვდებით ქრისტეს მიერ ე. წ. „გარიგების კეცის“ მტვრევას, რაც ჩვეულებრივი ფოლკლორული მოვლენით აიხსნება: მოტივი წარმოდგენილია თავისი მეწყვილე მოტივის გარეშე. ადამისა და ეშმაკის ხელწერილის მოტივი რამდენიმე ვარიანტად გვხვდება ქართულ ფოლკლორში და, მართალია, ყველგან თავის მეწყვილე მოტივთან ერთად არ არის წარმოდგენილი, მაგრამ სხვადასხვა მინიშნებით სრულიად ნათელია, რომ ხალხურ ცნობიერებაში ადამის ხელწერილის დადების მოტივი უშუალოდ

უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული იესო ქრისტეს მიერ ხელწერილის განპობასთან. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ აპოკრიფულ სიუჟეტთა კომპლექსი კანონიკური სიუჟეტის აგების სპეციფიკას იმეორებს, რაზეც ნეტარი ავგუსტინე მიაჩნებდა: ძველ აღთქმაში დაფარულია ახალი აღთქმა, ახალ აღთქმაში გაცხადებულია ძველი.

ფოლკლორში ხელწერილი, ფაქტობრივად, ძველი და ახალი აღთქმის დამაკავშირებელ საშუალებას წარმოადგენს სწორედ ისე, როგორც სვანურ კოსმოგონიურ ფოლკლორში ღმერთსა და ეშმაკს შორის დადებული გარიგება, სახელწოდებით – „საფიცარი“. მოცემულ გადმოცემაში ეშმაკთან გარიგებას დებს არა ადამი, არამედ თვით ღმერთი, რომელიც კოსმოგონიურად უძღურია და სამყაროს შექმნის სანაცვლოდ ადამიანთა სულებს ეშმაკს უთმობს. ტექსტში არ ფიქსირდება საფიცრის მატერიალური სახე, მაგრამ ეშმაკი მას გადაყლაპავს და ისე მიდის ჯოჯოხეთში. სვანურ მითში „საფიცარი“ მას შემდეგ დაირღვევა, რაც იესო ქრისტე ჯოჯოხეთში ჩააკითხავს ეშმაკს და პირიდან წამოაგდებინებს (ნიჟარაძე 1962:140).

ერთი შეხედვით, ადამის ხელწერილი და ღმერთის გარიგება ეშმაკთან ერთმანეთის პარალელური სახეებია. მით უმეტეს, რომ ვასილ ბარნოვის მოყვანილ სხვადასხვა ჩანაწერში „საფიცარი“ ეწოდება როგორც ღმერთსა და ეშმაკს შორის დადებულ გარიგებას, ისე ადამსა და ეშმაკს შორის დადებულს (ბარნოვი 1964:238). თუ მათ საერთო წარმომავლობის თვალსაზრისს დავუშვებთ, დადგება საკითხი რომელიმე მათგანის პირველადობის შესახებ. თუ რელევანტურობის საზომით ვინელმძღვანელებთ, პირველადი სწორედ ადამის ხელწერილი უნდა იყოს და არა ღმერთისა და ეშმაკის გარიგება, რადგან ეს უკანასკნელი მხოლოდ სვანურ ფოლკლორში გვხვდება, ადამის ხელწერილი კი გავრცელებულია როგორც აპოკრიფულ ლიტერატურაში, ისე ფოლკლორში. ის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეშია დაფიქსირებული და ვარიანტულობის თვალსაზრისითაც მეტად გავრცელებულია⁷; მაგრამ საკითხს ასე ვერ ვაყენებთ, რომელი მათგანი შეიძლება იყოს პირველადი და რომელი – მეორეული, რადგან თავიანთი შინაარსით ისინი სრულიად განსხვავებული მოვლენებია. ეშმაკისა და ღმერთის გარიგება დუალისტური კოსმოლოგიის შემადგენელი ნაწილია, ხოლო ადამისა და ეშმაკის ხელწერილი ე. წ. ფაუსტური პარადიგმის

7 ქართულ ენაზე შემორჩენილ აპოკრიფშიც „ცხორებად ადამისი“ ეშმაკი ევას დაფიცებას მოსთხოვს. ევამ დაფიცება არ იცის და ეშმაკი ასწავლის დაფიცებას: „უკეთუ ვჭამო და ვცნა ყოველი, არა მშურდეს, არამედ ვსცე ადამსცა.“ და ოდეს მოიღო ჩუენ ზედა ფიცი, შემკრა მე, მცა და ვჭამე. და ვცე მამასა თქუენსა და ვცანით, რამეთუ შიშუელ ვართ“ (ყუბანეიშვილი 1946:10). აპოკრიფში ნათლად ჩანს, რომ ფიცი იდება ეშმაკსა და ევას შორის, რაც ფოლკლორში შენაცვლებულია და პასუხისმგებლობა ამ თვალსაზრისით არა ევას, არამედ ადამს ეკისრება.

არქეტიპს წარმოადგენს. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ეშმაკისთვის ადამიანი მხოლოდ საშუალებაა ღმერთთან საკომუნიკაციოდ, რადგან ადამიანი უფლის ყველაზე საყვარელი არსებაა, თავის მსგავსად შექმნილი. ხელწერილი, მოლაპარაკება, ბრძოლა თუ თამაში – ყველაფერი ეს კომუნიკაციის სხვადასხვა ფორმას წარმოადგენს ეშმაკისთვის ადამიანთან საურთიერთოდ; და რადგან არ მიესვლება ღმერთთან, ზეციურ სამყაროში, საიდანაც გამოძევებული იქნა, ამიტომ იყენებს ადამიანს, როგორც ხორციელ და სულიერ არსებას, მედიუმად, იარაღად ღმერთთან საურთიერთოდ.

„ადამის ხელწერილი“ ასრულებს ციკლს ადამისა და ევას შესახებ როგორც აპოკრიფულ ლიტერატურაში, ისე ფოლკლორულ გადმოცემებში. ამ მოტივის გაჩენა, ცხადია, ცოდვით დაცემის იდუმალებით უნდა იყოს განპირობებული. ხელწერილი არის უკვე კონკრეტული საგანი, ნივთი, რომელსაც შეიძლება შეეხო და დახიო კიდეც მისი უფლებამოსილების შეჩერების ნიშნად.

ხალხური წარმოდგენით, ადამი კაცობრიული უბედურების თავში დგას, ქრისტე კი, როგორც ახალი ადამი, – ბოლოში. კაცობრიობის წინაშე ჩადენილი ადამის დანაშაული ქრისტემ გამოისყიდა (როგორც ცოდვით დაცემა გამოისყიდა ჯვარზე გაკვრით, ასე ხელწერილი გამოისყიდა მისი დახვეით). ეს ორი მოტივი (ხელწერილის დადება და დახვევა) ზოგიერთ ტექსტში ერთადაა მოცემული, მაგრამ ზოგან დანაწევრებულია: ჩვენ მიერ მოძიებული პროზაული ტექსტების ფინალში, სადაც, ძირითადად, ხელწერილის დადების ამბავია გადმოცემული, არ ხდება ქრისტეს მიერ ხელწერილის განადგურება; ხოლო პოეტურ ვარიანტებში ქრისტე ანადგურებს ადამისა და ევას ხელწერილს, მაგრამ არ ჩანს ხელწერილის დადების ფაქტი და პირობები. მიუხედავად ამისა, შინაგანი კავშირი ამ ორ მოტივს შორის აშკარაა. ცალკეული ტექსტების ურთიერთკავშირის დადგენით კი შესაძლებელი ხდება საწყისი ნარატივის რეკონსტრუქცია, ანუ ტექსტის იმ სახით აღდგენა, როგორც, სავარაუდოდ, ეს მოტივი თავდაპირველად იქნებოდა ხალხში დამკვიდრებული.

დამოწმებანი

აღდგომა 2015: აღდგომა. წიგნი II, სერია – რჯული ქრისტესი, “ალილო“, თბილისი, 2015.

ბარნოვი 1964: ბარნოვი გ., თხზულებანი, ტ.10, თბილისი, 1964.

ბელოვა 2008: Белова О.В. «Рукописание Адама» в книжной и устной традиции славян. К вопросу о трансформации мотивов // *Славян-*

- ский альманах – 2008, М., 2009, стр.241–252. http://www.academia.edu/8569025/_Рукописание_Адама_в_книжной_и_устной_традиции_славян._К_вопросу_о_трансформации_мотивов_Славянский_альманах_2008._М._2009._С._241_252 (ტექსტი დამოწმებულია 2015 წლის 1 ივნისს).
- გიორგობიანი 2003:** გიორგობიანი ნ., „ღვთისმშობლის დაუფლომელის დასურათების ისტორიისათვის გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში“ – *საქართველოს სიძველენი*, №3, ტ. IV-V, თბილისი, 2003, გვ. 237-252.
- თაყაიშვილი 1898:** თაყაიშვილი ექვთიმე., ადამის წერილი და ძელი ჭეშმარიტის გაჩენა, *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа*, 1898, I, 24, გვ. 68–71.
- ივანოვი 2007:** Иванов Й. Богомилските книги и легенды, София, 2007.
- ინწკირველი 2015:** ინწკირველი თ., იკონოგრაფია, კრებ. აღდგომა წიგნი I, სერია – რჯული ქრისტესი, „ალილო“, თბილისი, 2015.
- მოდრეკილი 1978:** მიქაელ მოდრეკილი ჰიმნები, X საუკუნე, წიგნი II, ტექსტი მოამზადა ვ. გვახარიაძე, რედ. შ. ამირანაშვილი, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1978.
- ნიჟარაძე 1962:** ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნაწერები I, თბილისი, 1962.
- პოეზია 1973:** ქართული ხალხური პოეზია, ტ I, ნაკვთ. II, თბილისი, 1973.
- ჟამნი 1899:** ჟამნი, ფაქსიმილური გამოცემა (ნუსხა-ხუცური). ექვ. ხელაძის სტამბა, თბილისი, ჩყუთ (1899).
- სამოციქულო 2006:** „თარგმანებაი კოლასელთა ებისტოლისაი“: სამოციქულოს განმარტება, გამოკრებილი იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან, თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჭის ძის) მიერ, ტ. I, ტექსტი მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ექვთიმე კოჭლამაზაშვილმა, თბილისი, 2006.
- ტიხონრაოვი 1863:** Тихонравов Н. С. Памятники отреченной русской литературы, т. I. С СПб., 1863.
- ყუბანეიშვილი 1946:** ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია I, ს. ყუბანეიშვილის რედ., თბილისი, 1946.
- შობა 2014:** შობა, წიგნი II, სერია – რჯული ქრისტესი, „ალილო“, თბილისი, 2014.
- ჯანაშვილი 1893:** Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, 1893, 17, II, 144-145.
- თსუფა:** თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის არქივი.
- მასფა:** მოსწავლე ახალგაზრდობის სასახლის ფოლკლორის არქივი.